

УДК 026:37](477-25):004.738.1WWW:[004.774.6:929Орлай]

Євгенія Деміда

ПОСТАТЬ І. С. ОРЛАЯ (1770–1829) – ДЖЕРЕЛО ЕЛЕКТРОННОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ «ВИДАТНІ ПЕДАГОГИ УКРАЇНИ ТА СВІТУ» ДНПБ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Електронні історико-біографічні ресурси стали одним із досягнень епохи цифрових технологій, що значно розширила й піднесла на якісно новий рівень можливості інформаційно-бібліографічного обслуговування користувачів бібліотек. Для ефективного інформаційного забезпечення запитів щодо видатних українських і зарубіжних постатей у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) створено електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу».

Теоретичним, методичним та організаційним засадам формування у книгозбірнях електронних ресурсів біографічної інформації присвячено роботи Л. Д. Березівської, В. І. Попика, П. І. Рогової та ін. Розміщений на вебпорталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» презентує українську електронну історико-педагогічну біографіку [4]. Він є результатом дослідницької діяльності науковців бібліотеки, здійснюваної за програмами НДР з 2008 р. Керівник проєкту у 2008–2014 рр. – кандидат історичних наук П. І. Рогова, з 2015 р. – доктор педагогічних наук Л. Д. Березівська.

У працях Л. Д. Березівської висвітлено структуру, зміст, функції та перспективи розвитку біографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» [1; 2; 3]. Визначаючи шляхи його вдосконалення, вона наголошує, що ресурс потребує систематичного оновлення з урахуванням нових здобутків українських і зарубіжних історико-педагогічних, історичних та біографічних студій, новітніх інформаційних технологій, що забезпечить у подальшому комплексне, глибоке й багатогранне висвітлення життя і діяльності педагогів, освітніх діячів у науково-педагогічному просторі зокрема й соціально-культурному загалом [2, с. 226].

З огляду на заданий вектор розвитку, інформаційний ресурс постійно доповнюється й розробляється. У ньому відкриваються нові сто-

рінки, що збагачують його інтелектуальний та евристичний потенціал, як, наприклад, сторінка про І. С. Орлая.

Вітчизняна педагогічна історіографія пишеться багатьма славетними постатями уродженців Закарпаття. З-поміж них вирізняється Іван Семенович Орлай (1770–1829), всебічно талановита особистість, педагог, організатор освіти, який чималий відрізок життя присвятив піднесенню освіти, науки й культури України. Перебуваючи в 20-х роках XIX ст. на посаді директора Ніжинської гімназії вищих наук, а потім Рішельєвського ліцею в Одесі, він створив у цих закладах таку систему навчання, яка виплекала когорту визначних діячів у різних сферах знань і культури (педагогів, літераторів, художників, етнографів, перекладачів та ін.).

У сучасному педагогічному просторі серед науковців і практиків поживався інтерес до особистості І. С. Орлая, його просвітницьких ідей та їх втілення в освітньо-організаційній діяльності. Зацікавленість новаціями педагога активізовано сучасним процесом розбудови Нової української школи, вищої освіти, зокрема педагогічної, Концепцію розвитку якої затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 2018 р. [8]. Необхідність врахування історичного досвіду підкреслено й у Законі України «Про освіту», де зазначено, що однією із засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності в Україні є нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями [11, стаття 6].

Мета статті – висвітлити контент новоствореної сторінки «Орлай Іван Семенович» електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Розкрити значення інформаційного масиву вебсторінки для забезпечення запитів користувачів про історико-педагогічне біографічне знання.

Постать Івана Семеновича Орлая вже протягом трьох століть привертає увагу дослідників своєю неординарністю, талановитістю, вражаю-

чимими досягненнями у природничих і гуманітарних науках. У педагогічній біографії досліджується становлення І. С. Орлая як педагога, його новаторські освітні ідеї та їх практичне втілення в закладах освіти, які він очолював. Ці питання творчої біографії вченого розглядаються в цілісному контексті його життєвих і творчих колізій.

Персональну сторінку вебресурсу «Видатні педагоги України та світу», присвячену І. С. Орлаю, впорядковано як сукупність тематичних рубрик, наповнених інформаційними матеріалами, що різнобічно висвітлюють життєвий шлях і творчу спадщину визначного науковця й освітнього діяча кінця XVIII – першої третини XIX ст. Матеріали дібрано з фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Бібліотеки ім. акад. М. О. Лавровського Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя, Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова та інтернет-мережі.

Вхідним пунктом вебсторінки є прізвище, ім'я, по батькові вченого, зазначені в змісті ресурсу. Від ППБ за посиланням пропонується вступна частина, що містить стислу загальну інформацію про І. С. Орлая, його портрет та перелік рубрик, які можна відкрити в будь-якому порядку.

Для отримання докладнішої інформації про педагога варто звернутись до рубрики «Біографія». У ній вміщено життєпис І. С. Орлая українських дослідників Л. В. Пироженко та В. В. Тригубенка, вперше опублікований в біографічному навчальному виданні «Українська педагогіка в персоналіях» [10]. До републікації в рубриці цей нарис обрано як невеликий за обсягом твір, у якому висвітлено основні відомості, цікаві факти з життя вченого та акцентовано на його внеску в розвиток Гімназії вищих наук князя Безбородька в Ніжині (1821–1826) та Рішельєвського ліцею в Одесі (1826–1829).

До поглибленого вивчення життєвих обставин педагога, його світогляду, творчої діяльності, зокрема на освітянській ниві, пропонується бібліографічний список наукових праць в рубриці «Публікації про життя та діяльність І. С. Орлая». Список налічує 107 позицій, більше половини записів забезпечено гіперпосиланнями, за якими користувачі отримують миттєвий доступ до повнотекстових викладів документів в інтернеті.

У названій рубриці представлено одну з найбільш ґрунтовних розвідок ХХ ст., присвячених І. С. Орлаю, – монографію української дослідниці зі Словаччини Т. Байцури «Іван Семенович Орлай. Життя та діяльність» (1977). Авторкою висвітлено загальні історіографічні й біографічні відомості про І. С. Орлая. Окреслено родинне походження, початок життєвого шляху як

представника закарпатської інтелігенції в Австро-Угорській імперії кінця XVIII ст. Зроблено екскурс у шкільні роки в Мукачевому (тодішньому Мункачі), Ужгороді (Унгварі), Карей (Надь-Каролі), Вараді (Орадя), період навчання у Львівському університеті та Йозефінській семінарії. Згадано про перше вчителювання у Велико-Карлівській гімназії (нині в Румунії). Проаналізовано обставини, що змусили І. С. Орлая в 1791 р. переїхати в Санкт-Петербург і стати підданим Російської імперії. Докладно висвітлено успіхи, яких він досяг у новій вітчизні в справі розвитку медицини, історичних знань. Розкрито роль ученого в процесі реформування народної освіти в Росії на початку XIX ст. Показано участь І. С. Орлая в запрошенні до викладання та наукової роботи в університетах Російської імперії талановитих учених-закарпатців М. А. Балуг'янского (Балудянского), Ю. І. Венеліна, П. Д. Лодія, В. Г. Кукольника та ін., де вони спромоглися побудувати блискучу кар'єру. Проаналізовано педагогічні погляди й задуми вченого, освітню діяльність в Гімназії вищих наук князя Безбородька та Рішельєвському ліцеї.

Серед представлених у списку публікацій низка цікавих біографічних дописів: «На відстані часу» М. І. Зимомрі (1994), «Коли і де народився І. Орлай?» та «Штрихи до життєписів Івана Орлая та Юрія Венеліна-Ґуци» І. Сенька (1998; 2012), «Хто ви, докторе Орлаю?» В. І. Синчука (2012), «Педагог, яким пишаються чотири народи» О. Коваленко (2014).

Біографи відзначають, що реалізуючи свій талант і прагнення на новій батьківщині, І. С. Орлай ніколи не забував, звідки він родом, вважав себе карпаторосом (русином). Він неодноразово відвідував Австрію, Німеччину, постійно мав дружні й професійні контакти з земляками, надсилав їм нові книги з історії, географії, економіки, допоміг багатьом освіченим молодим закарпатцям у втіленні їх поривань до успіху в науковій сфері. Тому, як зауважує О. Коваленко, «чимало народів вважають його "своїм", намагаються довести, що цей видатний державний і освітянський діяч походить саме з їхнього середовища, що саме вони спромоглися подарувати світові такого сина... Угорці вважають Орлая своїм, адже він народився в заможній угорській родині на території Австро-Угорської імперії (1770 р.). Румуни теж можуть "погрітися" у променах його слави і пам'яті, оскільки той завершив здобувати середню освіту в румунському селі Орадя. Карпатські русини взагалі взяли біографію Івана Семеновича за "зразок вірного служіння русинському народові". І – тим більше мають право вважати його своїм українці, бо саме він підняв і затвердив високий рівень української педагогіки XIX століття, коли очолив нові-

сіньку Ніжинську гімназію вищих наук» [7].

Доктор філологічних наук М. І. Зимомря, оцінюючи постать І. С. Орлая, характеризує його як творчо обдаровану, неймовірно працездатну особистість. Завдяки цим якостям, наголошує вчений, І. С. Орлаю, одному із небагатьох вихідців Закарпаття, поталанило в тогочасних умовах, на зламі XVIII–XIX ст., стати в ряд енциклопедично освічених людей Європи. Суттєвим є його внесок у розвиток медицини, ботаніки, орнітології, мінералогії, педагогіки, історії, етнографії та інших природничих і суспільних наук. Тому й не дивно, що на знак визнання наукових досягнень упродовж 1795–1826 рр. І. С. Орлай був обраний членом багатьох вітчизняних і зарубіжних наукових, освітніх і культурних товариств [6, с. 121].

У 1795 р. І. С. Орлай став членом Йенського товариства природничих наук, яке очолював Й.-В. Гете. У згаданій праці М. І. Зимомрі та статті угорського вченого Л. В. Мольнара «Медик і педагог Янош Орлай в Росії» розкрито деякі факти молододосліджених наукових і дружніх стосунків І. С. Орлая з ученим-природодослідником і «королем німецької поезії» Й.-В. Гете. Авторами процитовано тексти з їхнього листування.

Дослідники життя та творчості І. С. Орлая підкреслюють, що багато цінних фактів з його біографії й досі залишаються поза увагою науковців і варті детальнішого вивчення. До цього спонукають численні архівні матеріали, які знаходяться в Україні (Ніжині, Одесі) й за кордоном (Веймарі, Москві, Санкт-Петербурзі, Тарту).

Як відомо, трудова діяльність І. С. Орлая в Росії розпочалася з медичної кар'єри. Закінчивши 1793 р. Сухопутне медико-хірургічне училище в Санкт-Петербурзі, він почав працювати лікарем в Генеральному сухопутному шпиталі. За три місяці він вже паралельно став виконувати обов'язки помічника вченого секретаря Державної медичної колегії Російській імперії. Влітку 1794 р. І. С. Орлая як державного стипендіата було відправлено на трирічне стажування до Відня. Після повернення з Австрії займався активною лікарською практикою в Санкт-Петербурзі, проводив наукові дослідження в галузі медицини. В Дерптському університеті захистив дисертацію на звання доктора медичних наук і хірургії. Навіть тоді, коли він уже був директором Ніжинської гімназії вищих наук, перші два роки одночасно безоплатно виконував обов'язки лікаря в цьому навчальному закладі.

Серед публікацій біобібліографічного списку представлено низку статей, у яких розкрито лікарську діяльність І. С. Орлая, його внесок у медичну науку, систему підготовки медичних працівників, справу охорони здоров'я. Це статті І. І. Доброскок (2004; 2006), Н. Кучумової (2011), Л. Маринжі (2012), Л. В. Мольнара (2012), А. Под-

ражанського та К. Сильвая (2003), Я. Радиша (2012).

Не полишаючи медичної сфери, І. С. Орлай завзято вивчав історико-філософські науки. У Кенігсберзькому університеті здобув звання доктора філософії та магістра словесних наук (1806). У розглядуваному списку представлено праці, у яких проаналізовано історичну наукову спадщину І. С. Орлая. Зокрема, це стаття вченого-славіста й історика А. Флоровського «Нотатки І. С. Орлая про Карпатську Русь» (1928), книжка вченого-карпатознавця Ф. Ф. Арістова «Літературний розвиток Підкарпатської (Угорської) Русі» (1928, перевид. 1995 р.), дослідження сучасних українських учених – «І. С. Орлай як історик» Д. Д. Данилюка (2005), «І. С. Орлай і поширення історичних знань у Росії на початку XIX ст.» О. Г. Самойленка (2012).

Дослідники підкреслюють вагомість науково-історичного спадку І. С. Орлая. Стверджують, що історичні праці вченого відкрили тогочасному російському суспільству історію русинів та угорського населення Закарпаття, сприяли підвищенню наукової зацікавленості до історичного розвитку цього краю. Одним із свідчень авторитетності в науковому світі робіт І. С. Орлая наводять посилання на його твір «Історія про Карпато-Росів...» дослідника М. М. Карамзіна в «Історії держави Російської» (прим. 302 до т. 1).

Значна частка презентованих у списку публікацій – праці науковців, які зосередились на дослідженні діяльності І. С. Орлая на ниві освіти й педагогіки. Особливе місце серед них займає дисертація І. І. Доброскок «Освітньо-педагогічна діяльність Івана Семеновича Орлая (1770–1829 рр.)» (2005). У ній проаналізовано історичні, соціально-педагогічні передумови та основні чинники формування й розвитку науково-педагогічного світогляду та просвітницьких ідей І. С. Орлая. Підкреслено, що самореалізуватися в Російській імперії він зміг завдяки здобутій ґрунтовній середній освіті за австрійською системою «Ratio educationis», яка на той час вважалася найпрогресивнішою в Європі; глибоким знанням; високої поінформованості про стан та рівень вищої освіти в Угорщині (Пештський університет, Йо-зефінум), в Австрії (Віденський, Львівський університети); володінню російською, угорською, німецькою, румунською, латинською, грецькою мовами [5, с. 10].

Дослідниця І. І. Доброскок визначила періоди освітньо-педагогічної діяльності І. С. Орлая та напрями роботи, здійснюваної в ці роки, а саме: «пошуково-пропедевтичний (1789–1792) – розробка змісту навчальних курсів на посаді професора нижчих класів у Велико-Карлівській гімназії вищих наук; організаційно-науковий (1793–1808) – підготовка дидактичних матеріалів для студентів петербурзьких Медико-хірургічного училища,

Медико-хірургічної академії; праця на посаді помічника вченого секретаря Медичної колегії, запрошення та організація переїзду вчених для викладання в університетах; *дослідницький* (1809–1820) – праця на посаді вченого секретаря Медико-хірургічної академії, наукова діяльність у Медичному товаристві, підготовка і захист дисертації; *організаційно-педагогічний* (1820–1829) – діяльність на посаді директора Ніжинської гімназії вищих наук імені князя Безбородька, директора Рішельєвського ліцею в Одесі, розробка та практичне впровадження загальнодидактичних ідей» [5, с. 10–11].

У аналізованій рубриці висвітлено низку статей І. І. Доброскок за темою дисертації та праці інших науковців, що стосуються діяльності вченого в освітньо-педагогічній царині. Серед них: стаття М. Ф. Ковалю «І. С. Орлай і розвиток прогресивної педагогічної думки на Україні в першій половині XIX століття» (1984), навчальний посібник М. Б. Євтуха «Педагогічні погляди та педагогічна діяльність І. С. Орлая» (1994), монографії – «Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.)» В. В. Гомонная (1992), «Освіта Закарпаття» В. В. Химинця та ін. (2009), «Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок XX століття). Київський, Одеський, Харківський навчальні округи» Л. Єршової (2015).

Окремої уваги заслуговують презентовані у списку твори, присвячені історії Гімназії вищих наук князя Безбородька в Ніжині (1820–1832). За роки свого існування вона пережила не одну реорганізацію. На сьогодні – це Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. В усіх працях, котрі більшою чи меншою мірою торкаються початкового етапу роботи Гімназії, згадується діяльність її другого директора І. С. Орлая (першим директором, усього пів року, був професор Петербурзького університету В. Г. Кукольник, друг і земляк І. С. Орлая).

У збірнику «Ліцей князя Безбородька» (1859), присвяченому пам'яті фундатора й мецената Ніжинської гімназії (1832–1840 – Фізико-математичний ліцей, 1840–1875 – Юридичний ліцей) графа О. Г. Кушелева-Безбородька, вміщено спогади письменника Нестора Кукольника про І. С. Орлая. Один із найобдарованіших учнів виклав біографію свого вчителя, розкрив його педагогічний хист і внесок у становлення й розвиток знаменитого освітнього закладу. У розповіді Н. Кукольник наголосив: «Часи управління Гімназією вищих наук князя Безбородька Іваном Семеновичем Орлаєм беззастережно маємо визнати найблискучішим періодом її існування. Чоловік істинно вчений і освічений, він умів вдихнути в вихованців дух вищої допитливості, дати заняттям їх необхідну частку незалежності, не полишаючи разом з тим непомітно своїм батьківським керівництвом» [9, с. 18].

У списку представлено й 2-ге видання цього збірника, що вийшло під назвою «Гімназія вищих наук і Ліцей князя Безбородька» (1881). Примірники обох книжок зберігаються у фонді рідкісних видань ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (згідно з постановою Кабінету Міністрів від 19 грудня 2001 р. № 1709 цьому фонду надано статус наукового об'єкта, що становить національне надбання України).

Діяльність І. С. Орлая на посаді директора Ніжинської гімназії висвітлено у таких роботах: дослідницькій праці М. О. Лавровського «Гімназія вищих наук кн. Безбородька в Ніжині» (1879), однойменному історичному нарисі Є. В. Петухова (1895), працях вітчизняних науковців, опублікованих за роки української незалежності. Серед них: підручник А. М. Алексюка «Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія» (1998), монографії Г. В. Самойленка та О. Г. Самойленка «Ніжинська вища школа: від Гімназії вищих наук до університету» (2000), «Ніжинська вища школа: сторінки історії» (2005), дисертація Н. М. Кузьменко «Становлення та розвиток вищої освіти Чернігівщини (XVIII–XX ст.)» (2015), статті Т. О. Білик (2005), Ю. В. Якубіної (2008), В. Любченка (2016), Є. І. Коваленко (2017).

Вченими розкрито новації І. С. Орлая в керівництві гімназією та реорганізації навчально-виховного процесу, котрі базуються на гуманістичних принципах філософсько-гуманітарної та правової освіти. Підкреслено, що у своїй діяльності він прагнув запровадити методи видатного швейцарського педагога Й. Песталоцці, що на той час були вельми популярними в Європі. І. С. Орлай реалізував ідеї гармонійного розвитку особистості, активізації учнів у процесі навчання, керувався принципами народності, наступності й природовідповідності у вихованні та навчанні.

Варто звернути увагу на статтю Л. Литвиненко «На відстані часу. Іван Орлай і бібліотека» (2011), у якій висвітлено роль керівника гімназії у розвитку студентської бібліотеки. Показано, як багато уваги І. С. Орлай приділяв поповненню фонду книгозбірні новими підручниками та навчальними посібниками з різних дисциплін, релігійною літературою, книгами з історії, журналами тощо. Саме завдяки добре сформованій бібліотеці в гімназії панував дух книги, творчості, знань.

Видатні організаторські здібності І. С. Орлая, спрямовані на демократизацію навчально-виховного процесу, формування в закладі атмосфери сприяння духовному й творчому розвитку учнів, створили підґрунтя, на якому зросли талановиті неординарні особистості, які зробили вагомий внесок в українську й світову культуру.

Найвідоміший з гімназистів, наставником якого був І. С. Орлай, – Микола Васильович Го-

голь. Гоголезнавство рясніє численними біографічними й літературознавчими розвідками. Становлення творчої особистості М. В. Гоголя дослідники неодмінно пов'язують із роками навчання в Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька за директорства І. С. Орлая. У цей період для розвитку творчих здібностей вихованців підтримувались літературні гуртки та об'єднання, випуск рукописних журналів й альманахів, перекладацька діяльність, художня творчість, організація театральних вистав. Значний вплив на гімназистів справляли особисті й групові бесіди з наставником-енциклопедистом, які збагачували їх знаннями й позначалися на формуванні світобачення.

У списку вміщено низку робіт, де розкрито значення постаті І. С. Орлая в житті та творчості М. В. Гоголя. Серед них: дисертаційне дослідження Ю. В. Якубіної «Проблеми формування творчої особистості Миколи Гоголя і дискурс Гімназії вищих наук у його художній спадщині» (2011), монографії – Д. Юфанова «М. В. Гоголь. Дитячі та юнацькі роки» (1951), С. Машинського «Гоголь і “справа про вільнодумство”» (1959), Г. В. Самойленка «Микола Гоголь і Ніжин» (2008), Ю. В. Якубіної «Гоголь і Гімназія вищих наук: біографічний та ейдологічний виміри» (2012).

Презентовано деякі праці відомого гоголезнавця І. О. Виноградова: монографії – «Гоголь – художник і мислитель: християнські основи світопоглядання» (2000), «Гоголь у Ніжинській гімназії вищих наук» (2015), стаття – «Незвичайний наставник» І. С. Орлай як прототип одного з героїв другого тому «Мертвих душ» (2005). У роботах І. О. Виноградова значну увагу приділено доведенням твердження автора, що І. С. Орлай є прототипом «ідеального наставника» Олександра Петровича Тентетнікова з 2-го тому «Мертвих душ». Також досліджено вплив на Гоголя-гімназиста бесід з педагогом і його творів, що зацікавлювали історією Закарпаття, історією запорозького козацтва, виховували почуття патріотизму, прищеплювали думку про згубність міжусобного розбрату. Як вважає вчений-гоголезнавець, саме духовні ідеали, історичні й географічні знання, що сформувалися у М. В. Гоголя під впливом І. С. Орлая, помітно відбилися в повістях «Страшна помста» й «Тарас Бульба».

Представлено в списку й декілька праць, присвячених іншим талановитим випускникам Ніжинської гімназії, які зросли під благодотворним впливом педагога. Це статті – «Вчитель і його учні» О. Ніколаєнка (2006), «Віктор Забіла і Гімназія вищих наук» Ю. В. Якубіної (2009), «Петро Редкін і Гімназія вищих наук князя Безбородька» О. П. та П. П. Моціяк (2013).

І. С. Орлай очолював Ніжинську гімназію вищих наук п'ять років й указом Урядового сена-

ту від 1 серпня 1826 р. був призначений директором Одеського Рішельєвського ліцею. Там він, використавши свій досвід головного адміністратора Ніжинської гімназії, провів докорінну перебудову структури й освітньо-виховного процесу. Діяльність новатора сприяла підвищенню статусу ліцею і стала важливим кроком на шляху до перетворення його у 1865 р. з ініціативи М. І. Пирогова в Імператорський Новоросійський університет (нині Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова).

У списку висвітлено низку праць, у яких розкрито прогресивну діяльність педагога-організатора в Рішельєвському ліцеї. Зокрема, це статті: «До характеристики діяльності І. С. Орлая на посаді директора одеського Рішельєвського ліцею (1826–1829 рр.)» Є. А. Ковальова (2003), «Рішельєвський ліцей як попередник університету в Одесі» І. С. Гребцової та О. О. Синявської (2015), «Педагогічна діяльність І. С. Орлая: новаторство, що витримало випробування часом» О. О. Синявської (2018).

Рішельєвський ліцей І. С. Орлай очолював чотири роки (до кінця життя). Він помер 27 лютого 1829 р. і був похований на Першому Християнському цвинтарі Одеси.

Наукові праці І. С. Орлая, зокрема й педагогічні, за життя вченого публікувалися в тогочасних періодичних виданнях. По смерті, не зважаючи на пильну увагу дослідників до постаті автора, перевидавалися вкрай рідко.

У рубриці «Праці І. С. Орлая» подано бібліографічний список друкованих творів вченого. У ньому представлено педагогічні статті – «Думка Орлая “про перетворення училищ у Росії”», «Думка директора Орлая про заснування вченого товариства при Гімназії вищих наук кн. Безбородька», що були опубліковані як додатки в дослідженні М. О. Лавровського (1879). Надано відомості про статтю «Про необхідність навчатися переважно рідної мови й дещо про навчання мовам іноземним», що побачила світ у часописі «Записки, що видаються від Департаменту народної освіти» (1825).

У своїх працях І. С. Орлай висував пропозиції щодо реформування системи освіти в Російській імперії за зразком австрійської, виступав за безстановий характер освіти, доводив вирішальне значення рідної мови у вихованні й навчанні, обстоював думку, що мета навчального закладу – підготовка освічених патріотів.

Презентовано в списку й історичні твори І. С. Орлая – «Історія про Карпато-Росію, або про переселення Росіян в Карпатські гори і про пригоди, що з ними трапилися» та «Про Південно-Західну Русію» – зі сторінок 1-го тому «Матеріалів з історії відродження Карпатської Русі» І. С. Свенціцького (1905) та збірника Д. Д. Данилюка «Іван Семенович Орлай. З наукової спад-

щини» (2005). Із цих книжок представлено також публікації епістолярію вченого.

Більшість із запропонованих праць І. С. Орлая доступні користувачам ресурсу у повнотекстовому варіанті за гіперпосиланнями.

У рубриці «Фотогалерея» вміщено матеріали, що доповнюють біографію педагога ілюстративним фактажем. До перегляду пропонується гравюра художника початку XIX ст. К.-В. Зеєлігера з портретним зображенням І. С. Орлая, акварель О. Б. Візеля 1830-х рр., на якій відтворено будівлю Ніжинської гімназії вищих наук. Представлено також літографії XIX ст. з краєвидами Ніжина, Одеси, зображенням Рішельєвського ліцею. Експоновано портрети відомих учнів І. С. Орлая: письменників М. В. Гоголя, Є. П. Гребінки, В. М. Забіли, Н. В. Кукольника, педагога О. С. Данилевського, мовознавця й історика П. Я. Лукашевича, художника А. М. Мокрицького та ін.

У структурі персональної сторінки також відкрито рубрику «Вшанування пам'яті». У ній розміщено матеріали, присвячені збереженню та увічненню пам'яті про І. С. Орлая.

Зокрема, в рубриці запропоновано до перегляду віртуальну книжкову виставку, підготовлену до 240-річчя від дня народження педагога працівниками Бібліотеки ім. акад. М. О. Лавровського Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Виставка знайомить із раритетними виданнями праць І. С. Орлая та літературою про нього з фонду книгозбірні.

Науковий доробок вченого представлено й на віртуальній книжковій виставці, оформленій до 245-річчя від дня його народження в Науковій бібліотеці Ужгородського національного університету (УжНУ). Одним із експонатів цієї виставки є дисертація І. С. Орлая на звання доктора медицини й хірургії «Історія, зміст і вимоги до вчення про лікувальні властивості природи» (латиною), захист якої відбувся в Дерптському університеті 1806 р. У Науковій бібліотеці УжНУ зберігаються два екземпляри дисертації. З фонду бібліотеки презентовано й книги з автографами та дарчими надписами вченого.

У рубриці також надано доступ до перегляду телепередачі онлайн «Русинська родина. Іван Орлай», відзнятої на каналі Тиса-1 Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії 2013 р., а також художнього фільму «Генеральна репетиція», зробленого на кіностудії імені О. П. Довженка 1988 р. (режисер – Віктор Жилко). Художню стрічку було знято за мотивами повісті В. П. Авенаріуса «Гоголь-гімназист». Роль наставника Гоголя, директора Ніжинської гімназії І. С. Орлая, у фільмі зіграв народний артист України Микола Гринько.

Подано інформацію та світлина про родину лікарських рослин Орлая (Orlaya), названу

так професором Г. Ф. Гофманом (1760–1826) на честь І. С. Орлая за його цінний внесок у розвиток біологічної науки.

Підводячи підсумки, відзначимо, що в матеріалах рубрик розглянутої персональної сторінки електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського висвітлено біографію, науково-дослідницьку, педагогічну та освітньо-організаційну діяльність визначного українського вченого й педагога кінця XVIII – першої третини XIX ст. І. С. Орлая. Чітка структурованість, насиченість рубрик, інформативність матеріалів дають підстави вважати розроблену вебсторінку якісним інформаційним продуктом, ефективним інструментом у забезпеченні запитів зацікавлених осіб в історико-педагогічних біографічних знаннях. Поглиблене вивчення інформаційного масиву рубрик розкриє користувачам ресурсу творчу постать освітнього реформатора, дасть можливість переконатись, що його просвітницькі ідеали, масштабність розгорнутої діяльності є актуальними в умовах сьогодення, а багатогранна спадщина вченого може бути з успіхом використана для розбудови національної системи освіти.

Оскільки у творчій біографії І. С. Орлая, як вважають учені, існує багато недосліджених обставин, матеріали розглянутих рубрик можуть стати для них основою для створення джерельної бази нових історико-біографічних пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. *Українська біографістика: зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. Вип. 12. С. 283–295.*
2. Березівська Л. Д. Електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» як основа професійної підготовки педагогів. *Освіта для миру: зб. наук. пр. учасників VIII Укр.-пол. / Пол.-укр. наук. форуму (8–10 жовт. 2019 р.): у 2 т. / МОН України та ін. Київ; Переяслав-Хмельницький, 2019. Т. 2. С. 222–228.*
3. Березівська Л. Д., Деревянко Т. М. Електронний ресурс «Видатні педагоги України та світу» й онлайн-проект «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагогів-ювіляри». *Вісн. Нац. акад. пед. наук України. 2020. Т. 2, № 1. URL: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/54/83> (дата звернення: 08.07.2020).*
4. Видатні педагоги України та світу: інформ.-бібліогр. ресурс / наук. керівник проекту Л. Д. Березівська. *Державна науково-педагогічна*

бібліотека України імені В. О. Сухомлинського: офіц. сайт. URL: <http://dnrb.gov.ua/ua/інформаційнобібліографічні-ресурси/видатні-педагоги/> (дата звернення: 08.07.2020).

5. Доброскок І. І. Освітньо-педагогічна діяльність Івана Семеновича Орлая (1770–1829 рр.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, 2005. 22 с.
6. Зимомря М. І. На відстані часу. *Микола Гоголь і світова культура*: (матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. 185-річчю з дня народж. письменника, 5–7 жовт. 1994 р., Ніжин) / НАН України та ін. Київ; Ніжин, 1994. С. 120–124.
7. Коваленко О. Педагог, яким пишаються чотири народи. *Освіта України*. 2014. 17 листоп. (№ 43). С. 15.
8. Концепція розвитку педагогічної освіти: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 16 лип. 2018 р. № 776. *Міністерство освіти і науки України*: офіц. сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 08.07.2020).
9. Лицей князя Безбородко. СПб.: Г. А. Кушелев-Безбородко: в тип. Император. акад. наук, 1859. 208 с.
10. Пироженко Л. В., Тригубенко В. В. Орлай Іван Семенович (1770–1829). *Українська педагогіка в персоналіях*: у 2 кн.: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / за ред. О. В. Сухомлинської. Київ, 2005. Кн. 1: X–XIX століття. С. 231–237.
11. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145–VIII. *Законодавство України*. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 08.07.2020).
1. Berezivska, L. D. (2015). Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho yak intehrator i poshyriuvach pedahohichnoho biohrafichnoho znannia [V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as an Integrator and Disseminator of Pedagogical Biographical Knowledge]. *Ukrainska biohrafistyka – Biographistica Ukrainica*. Kyiv, Vol. 12, 283–295 [in Ukrainian].
2. Berezivska, L. D. (2019, October). Elektronnyi informatsiino-bibliohrafichniy resurs “Vydatni pedahohy Ukrainy ta svitu” yak osnova profesiinoi pidhotovky pedahohiv [Electronic information and bibliographic resource “Prominent Ukrainian and the World Educators” as a basis for professional training of teachers]. *Education for peace: a collection of scientific works of the participants of the Eighth Ukrainian-Polish Forum*. Kyiv, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Vol. 2, 222–228 [in Ukrainian].
3. Berezivska, L. D. & Derevianko, T. M. (2020). Elektronnyi resurs “Vydatni pedahohy Ukrainy ta svitu” i onlain-proiekt “My stoimo na plechakh nashykh poperednykiv: Vydatni pedahohy-yuviliary” [Electronic resource “Prominent Ukrainian and the World Educators” and online project “We are standing on the shoulders of our predecessors: Prominent Educators whose jubilee is being celebrated”]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 2, 1. URL: <http://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/54/83> [in Ukrainian].
4. Vydatni pedahohy Ukrainy ta svitu: informatsiino-bibliohrafichniy resurs [Prominent Ukrainian and the World Educators: information and bibliographic resource]. URL: <http://dnrb.gov.ua/ua/інформаційнобібліографічні-ресурси/видатні-педагоги/> [in Ukrainian].
5. Dobroskok, I. I. (2005). Osvitnio-pedahohichna diialnist Ivana Semenovycha Orlaia (1770–1829 rr.). *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Zymomria, M. I. (1994, October). Na vidstani chasu [At a distance of time]. *Mykola Hohol and World Culture: Proceedings of the International Scientific Conference Dedicated to the 185th Anniversary of the Writer's Birth*. Kyiv, Nizhyn, 120–124 [in Ukrainian].
7. Kovalenko, O. (2014, November 17). Pedahoh, yakym pyshaiutsia chotyry narody [An educator which proud of four nations]. *Osvita Ukrainy – Education of Ukraine*, 15 [in Ukrainian].
8. Kontseptsiia rozvytku pedahohichnoi osvity: zatv. nakazom M-va osvity i nauky Ukrainy vid 16 lyp. 2018 r. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> [in Ukrainian].
9. *Licey knyazya Bezborodko*. (1859). St. Petersburg: G. A. Kushelev-Bezborodko: v tip. Imperator. akad. nauk [in Russian].
10. Pyrozhenko, L. V. & Tryhubenko, V. V. (2005). Orlai Ivan Semenovich (1770–1829). (Kn. 1–2); Kn. 1. O. V. Sukhomlynska (Ed.). *Ukrainska pedahohika v personaliakh*. Kyiv, 231–237 [in Ukrainian].
11. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veres. 2017 r. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].